

Г. І. Груба,
д. держ. упр., Голова правління ВАТ "Крименерго"

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ І ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Визначено поняття "контроль фінансового ринку". Досліджено застосування контрольної функції держави на фінансовому ринку на макрорівні як інструмент підвищення ефективності функціонування економіки.

A concept is certain "control of financial market". Application of control function of the state is explored at the financial market on a macrolevel as instrument of increase of efficiency of functioning of economy.

Ключові слова: державне управління, ефективність функціонування, інструмент підвищення, контрольна функція, фінансовий ринок.

ВСТУП

Метою розвитку фінансового ринку України є становлення цілісного та прозорого, високоліквідного, ефективного та справедливого ринку фінансових послуг, регульованого державою та інтегрованого у світовий ринок. Проте, щоб досягти поставленої мети слід не лише впровадити відповідні стандарти, але й, що не менш важливо, здійснювати контроль відповідності їх реалізації. Контроль діяльності учасників ринку фінансових послуг проявляється як функція системи управління суспільними процесами. Це стосується переважно соціального управління, політичного керівництва, народної демократії, правової держави тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розкриваючи місце та роль контролю діяльності учасників фінансового ринку серед інших функцій держави, автор керувався теоретичними розробками і положеннями наукових праць авторитетних українських вчених-економістів, зокрема Н.А. Адамової, М.О. Бурмаки, Л.А. Жука, А.Г. Зюнькіна, М.І. Камлика, О.М. Мозгового, К.Г. Отченаш, А.А. Рибальченка, В.В. Сопка, В.Ф. Столярова, В.О. Шевчука, Л.К. Яцишиної та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити поняття "контроль фінансового ринку";
— дослідити застосування контрольної функції держави на фінансовому ринку на макрорівні як інструмент підвищення ефективності функціонування економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суть контролю полягає в тому, що суб'єкт управління здійснює облік і перевірку того, як об'єкт управління виконує його постанови. Контроль як функція соціального

управління — це система спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта у соціальній сфері суспільства з метою встановлення відхилень від заданих параметрів [4, с. 52].

Таким чином, соціальне управління і контроль — явища, тісно пов'язані одне з одним, які у взаємодії утворюють стійку систему.

Контроль як функція політичного керівництва є засобом зміцнення демократії в умовах багатопартійного суспільства. Основна спрямованість контролю і перевірки — виконання правлячою партією своїх програмних установок і передвиборчих платформ щодо прискорення соціально-економічного розвитку країни у подальшому зростанні добробуту народу. Як показує досвід, після приходу до влади правляча партія нерідко не виконує передвиборчих програм, тому завдання контролю — своєчасно виявляти ці порушення і конституційно усувати їх [9, с. 20].

Контроль як функція народної демократії здійснюється самим народом і для народу. У правовій демократичній державі правомірно розглядати контроль як функцію народної демократії, самоуправління народу.

Як специфічна об'єктивно необхідна функція держави контроль розподіляється між різними частинами економічної системи відповідно до місця їх у цій системі і з урахуванням особливостей сфер суспільного життя, в яких вона здійснюється. Суть державної влади в Україні полягає в тому, що управлінські функції здійснюються безпосередньо там, де це можливо, за активної участі трудящих [7, с. 20—21].

Контроль як функція правової держави включає в себе сприяння діяльності підприємств щодо процесів, які вони виконують, за допомогою економічних стимулів. Це пільгове державне кредитування виробництва продукції, інвестування, оподаткування тощо. Економічний контроль сприяє підвищенню ефективності виробничої та фінансо-

во-господарської діяльності підприємств. При цьому поєднується державний контроль (в особі податкових інспекцій) і внутрішній контроль власників (підприємців), зацікавлених у виконанні державних замовлень, контрактів, завдань з метою підвищення економічної ефективності господарської діяльності.

За допомогою контролю держава захищає інтереси споживачів, перевіряє якість продукції, забезпечує доступність і вірогідність інформації про кількість, якість та асортимент продукції [8, с. 9].

Таким чином, держава не може нормально функціонувати і розвиватися без чітко організованої системи контролю за виробництвом, розподілом і перерозподілом суспільного життя в країні. Контроль є невід'ємним елементом надбудови суспільства, який зазнає серйозних змін у процесі розвитку його політичної системи, органів державного і господарського управління, законодавчої і виконавчої влади.

Ефективність роботи органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в державі багато в чому залежить від здійснення контролю за виконанням законів, рішень, розпоряджень, від організації їх виконання.

Контроль дисциплінує працівників апарату управління, дає можливість об'єктивно оцінювати рівень їх компетентності і відповідальності, сприяє поширенню позитивної практики роботи [2, с. 25].

Контроль у широкому розумінні — це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням і спрямований на успішне здійснення поставлених цілей.

Основна мета контролю полягає в тому, щоб:

- об'єктивно вивчити фактичний стан справ у різних ланках суспільного і державного життя;

- виявити ті фактори та умови, які негативно впливають на процеси виконання прийнятих рішень, здійснення заходів і досягнення цілей [1, с. 5].

Будь-яка наука базується на загальноприйнятих, теоретично зумовлених поняттях. Використання в професійному фінансовому лексиконі нарівні з термінами "контроль", "ревізія" нового терміна "аудит" потребує їх аналізу, тим більше, якщо різні автори по-різному трактують як класифікаційні ознаки термінології контролю, так і відповідні поняття аудиту. Так, на думку В.І. Відяпіна, "контроль — це системна сукупність процесів, за допомогою яких забезпечується спостереження за об'єктом управління з метою виявлення відхилень від установлених норм і здійснення заходів щодо запобігання і ліквідації негативних явищ" [5, с. 36].

Д.А. Бекерська вважає, що "економічний контроль являє собою систему спостереження і перевірки процесу функціонування та фактичного стану, оцінки достовірності й ефективності управлінських рішень і результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог, які ставляться цими рішеннями, запобігання несприятливим явищам і повідомлення про них при необхідності компетентним органам" [3, с. 18].

В.В. Корнеєв визначає, що "господарський контроль — це систематична, конструктивна діяльність керівників, органів управління, яка спрямована на зближення фактичного виконання до запланованого результату" [7, с. 14].

Термін "контроль" тлумачать як порівняння (зіставлення чи протиставлення) кількох тверджень [10, с. 217] або як протидія чомусь небажаному. Під ним ще розуміють різновид зв'язку, зміст якого виражається в стеженні за перебігом суспільно-господарських процесів для досягнення визначеної мети; ставленням суб'єкта до власної діяльності або до діяльності інших суб'єктів щодо дотримання

певних норм; діями, зміст яких полягає у порівнянні кількох величин, що характеризують норми та ступінь їх досягнення [10, с. 218].

З огляду на те, що контроль ґрунтується на зіставленні кількох величин, його треба розцінювати як безальтернативний засіб пізнання. Це дає змогу вести мову про гносеологічну пізнавальну роль і функцію контролю в суспільно-господарському бутті. Таким чином, контроль — це і інструмент дослідження реальності, яка пізнається у порівнянні.

Визначення поняття контроль фінансового ринку також змінювалося з розвитком суспільства.

У більшості наукових джерел соціалістичного періоду контроль фінансової сфери визначається як одна із ланок, форм, галузей контролю за суспільним виробництвом і розподілом продуктів. У цей період характерним є і отождолення фінансового контролю з контрольною функцією фінансів.

У працях, виданих після так званої перебудови, також переважно йдеться тільки про контроль фінансовий, який, по суті, в багатьох випадках отождолюється з контрольною функцією фінансів або визначається як елемент системи управління, що забезпечує зворотний зв'язок.

З урахуванням зміни реалій останніх шістнадцяти років, впродовж яких єдина державна власність замінена державною, колективною і приватною, у науковій літературі розглядається також таке визначення: "державний фінансовий контроль — одна з найважливіших функцій державного управління, що спрямована на розкриття відхилень від прийнятих стандартів законності, доцільності й ефективності управління фінансовими ресурсами й іншою державною власністю, а за наявності таких відхилень — на своєчасне прийняття відповідних корегувальних і превентивних заходів" [6, с. 84].

Беручи до уваги зазначене, можна зробити такий висновок: державний контроль фінансового ринку є невід'ємним і важливим складником державного регулювання економіки, оскільки покликаний забезпечити цей процес достовірною інформацією про використання господарюючими структурами фінансових ресурсів, про ефективність здійсненого регулювання та наявність відхилень від встановлених норм, які перешкоджають формуванню, цільовому та ефективному використанню державних фінансових ресурсів, а також дає змогу вжити необхідні заходи для блокування негативних явищ і профілактики їх на майбутнє.

Звідси роль державного контролю на фінансовому ринку виражається через участь у вирішенні двох проблем:

- підвищення ефективності державного регулювання економіки;

- дотримання правил формування і використання фінансових ресурсів, встановлених державою.

У першому випадку за допомогою державного контролю на фінансовому ринку суб'єкт державного регулювання економіки отримує необхідну інформацію про якість вжитих ним заходів регулювання, а саме дані про своєчасність, достатність, адресність і витратність застосованих регуляторів.

У другому випадку за допомогою державного контролю на фінансовому ринку реалізується контрольна функція державного регулювання економіки [9, с. 19].

Якісний бік державного контролю фінансового ринку виражається через реалізацію ним трьох основних функцій: інформаційної, профілактичної і мобілізуючої.

Інформаційна функція державного контролю на фінансовому ринку зводиться до того, що інформація, отримана в результаті його здійснення, має стати основою для ук-

валення відповідних управлінських рішень і життя корегувальних заходів, які забезпечать функціонування суб'єкта господарювання відповідно до встановлених державою норм [2, с. 10].

Профілактична функція державного контролю на фінансовому ринку полягає у виявленні умов, що сприяють порушенню норм і стандартів, встановлених законами та нормативно-правовими актами, виникненню безгосподарності, недостач, крадіжок і зловживань, а також у встановленні осіб, винних у фінансових порушеннях, і притягненні їх до встановленої чинним законодавством відповідальності.

Мобілізуюча функція державного контролю на фінансовому ринку передбачає усунення суб'єктом господарювання наслідків допущених фінансових порушень, умов, що їм сприяли, та розробку організаційно-правових заходів з розповсюдження прогресивних методів господарювання і недопущення фінансових порушень на інших об'єктах державного регулювання.

З огляду на зазначене сутність державного фінансового контролю розкривається через його основні складники, які визначають його мету, завдання, суб'єкти і об'єкти, предмет, принципи, форми і методи контролю.

Методологічно сутність державного контролю на фінансовому ринку як поняття зводиться до процесу вивчення господарських операцій, порівняння їх з нормами, виявлення і фіксації відхилень від норм та вжиття заходів для усунення наслідків порушень і запобігання їм у подальшому.

Визначальним елементом системи державного контролю фінансового ринку є його мета, бо в основному від цього залежить, що саме, як і якими засобами потрібно контролювати.

Метою державного контролю на фінансовому ринку є встановлення правових норм, які визначають порядок використання суб'єктами господарювання фінансових ресурсів, забезпечення процесу державного управління і регулювання економіки достовірною інформацією про дотримання суб'єктами господарювання встановлених державою обмежувальних параметрів обігу фінансових ресурсів, оцінка економічної ефективності господарської діяльності, блокування в ній відхилень від прийнятих стандартів, що перешкоджають мобілізації, цільовому та ефективному використанню державних фінансових ресурсів, і запобігання таким порушенням на майбутнє.

До переходу на ринкову економіку держава шляхом контролю фінансового сектора економіки здійснювала перевірку виробництва і розподілу суспільного продукту, використання матеріальних і грошових коштів. Завданням державного контролю на фінансовому ринку була перевірка виконання фінансових планів підприємств, дотримання положень господарського розрахунку і фінансової дисципліни, здійснення заходів з виявлення резервів поліпшення господарської діяльності. Водночас контроль фінансової сфери сприяв і сприяє збільшенню нагромаджень, підвищенню рентабельності, запровадженню режиму економії та ефективному використанню матеріальних і фінансових ресурсів; забезпечує перевірку збереження всіх форм власності, а також законності витрачання коштів.

Застосування контрольної функції держави на фінансовому ринку на макrorівні є інструментом підвищення ефективності функціонування економіки, забезпечення обігу фінансових ресурсів відповідно до обмежувальних законодавством параметрів, повноти сплати податків та обов'язкових платежів, блокування діяльності, що загрожує національній безпеці, монополізує ринки, спрямована на організацію забороненого державою виробництва товарів і надання послуг, містить значні соціальні загрози, які зач-

іпають інтереси великих груп громадян, порушує законні інтереси держави, суб'єктів господарювання та суспільства в цілому; на мікрорівні — інструментом забезпечення дотримання правил ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, соціальних гарантій працівників і своєчасної виплати заробітної плати, стандартів ціноутворення та встановлення тарифів, платіжної дисципліни, попередження фіктивних фінансових операцій і фактів відмивання "брудних" коштів, попередження та усунення фактів незаконного, нецільового і неефективного використання бюджетних коштів, переданих суб'єктам господарювання, фінансових ресурсів, які додатково отримують ці суб'єкти за пільгами з оподаткування, а також забезпечення дотримання порядку та процедур державних і комунальних закупівель, виявлення нецільового і неефективного використання майна державної і комунальної власності, нецільового використання кредитів і позик, отриманих під гарантії уряду.

ВИСНОВКИ

Таким чином, державний контроль на фінансовому ринку — це особлива управлінська функція держави, реалізація якої передбачає встановлення правових норм, які визначають порядок використання суб'єктами господарювання фінансових ресурсів, проведення моніторингу чи інших контрольних дій за дотриманням цих норм, виявлення, правопорушень у частині використання фінансових ресурсів, їх усунення, блокування незаконних фінансових операцій і здійснення заходів щодо компенсації збитків, завданих державі, суб'єктам господарювання та громадянам. Тож, іншими словами, державний контроль на фінансовому ринку — це здійснення державою комплексу заходів щодо упорядкування правовідносин між учасниками фінансового ринку з метою забезпечення його справедливості, прозорості, ефективності та запобігання зловживанням і порушенням на ньому.

Література:

1. Алпатов Ю.Ф. Повышение эффективности контрольной работы — важная задача налоговых органов // Налоговый вестник. — 1997. — №5. — С. 3—8.
2. Андрійко О.Ф. Державний контроль у сфері виконавчої влади України / Видавничий Дім "Ін-Юре". — К.: 1999. — 45 с.
3. Бекерская Д.А. Правовые проблемы совершенствования финансовой деятельности в Украине // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. — Черновцы: Рута, 2003. Вып. 2. — С. 18.
4. Бречко О.В. Удосконалення контролю в системі управління фінансовими ресурсами регіону // Фінанси України. — 2002. — № 9. — С. 51—54.
5. Губарев К. Банківський нагляд: теорія та практика // Юрид. газета. — 2005. — № 10 (46). — 36 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.
7. Корнєєв В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. — К.: НДФІ, 2003. — 376 с.
8. Матеріали семінару "Регулювання діяльності інвестиційних фондів та компаній". — К., 1997. — 27 с.
9. Мельничук В.Г. Економічне зростання і проблеми державного фінансового контролю // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 18—21.
10. Савченко Л.А. Фінансова політика і фінансовий контроль // Збірник наукових праць "Актуальні проблеми політики". — Вип. 13—14. — Одеса, 2002. — С. 216—219.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2011 р.